

Унікальність кооперативів та неприбуткова економічна природа кооперативного бізнесу

Гончаренко В.В., Пожар А.А., Клименко В.І.

Частина колективної монографії:

Глобалізація та регіоналізація як вектори розвитку міжнародних економічних відносин : колективна монографія / кол. авт. ; за ред. О. А. Довгаль, Н. А. Казакової. - Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. – 540 с.

УДК 339.9
Г54

Рецензенти:

Г. В. Задорожний – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки та світового господарства (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна);

Т. М. Камінська – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії (Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого);

Ю. І. Присяжнюк – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби (Львівський національний університет імені Івана Франка).

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 5 від .27.04.2018 р.)*

Г54 **Глобалізація** та регіоналізація як вектори розвитку міжнародних економічних відносин : колективна монографія / кол. авт. ; за ред. О. А. Довгаль, Н. А. Казакової. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. – 540 с.

ISBN

У колективній монографії автори дали своє бачення теоретичних та практичних аспектів процесів глобалізації та регіоналізації як векторів розвитку міжнародних економічних відносин, які справляють і в найближчі десятиліття справлятимуть усе більший вплив на світову економіку. Основну увагу зосереджено на аналізі сучасного стану та перспектив участі України в міжнародних економічних відносинах.

Книга призначена для науковців, викладачів, аспірантів і студентів вищих навчальних закладів, а також фахівців-практиків у галузі міжнародних економічних відносин.

УДК 339.9

ISBN 978-966-285-526-85

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2018

© Довгаль О. А., Казакова Н. А., 2018

© Дончик І. М., макет обкладинки, 2018

15. Стеценко Б. С. Транснаціоналізація як визначальна тенденція розвитку глобальної фінансової інфраструктури // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 13 (ч. 2). С. 121-124

16. Філіпенко А. С. Міжнародні економічні відносини: теорія : підручник для студ. екон. спец. вищих навч. закл. К. : Либідь, 2008. 408 с.

17. Особливості впливу ТНК на економічний розвиток України // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Науковий журнал. Серія: Економічні науки. № 3 (80) 2015. URL/URI/DOI: [http://zt.knteu.kiev.ua/files/2015/3\(80\)/uazt_2015_3_14.pdf](http://zt.knteu.kiev.ua/files/2015/3(80)/uazt_2015_3_14.pdf) (дата звернення: 16.12.2017).

18. Сорока І. Б. Транснаціональні корпорації та їхня роль у процесі активізації міжнародної інтеграції // Актуальні проблеми економіки. 2009. № 9. С. 35–41.

19. Шавкун В. Транснаціоналізація виробництва і капіталу в умовах світової глобалізації // Вісник Хмельницького національного університету. 2011. № 6. Т. 1. С. 248–251.

20. Вергун В. А., Карп В. С. Вступ до спеціальності «Міжнародний бізнес»: навчальний посібник. К.: ВАДЕКС, 2014. 333 с.

2.3. Розвиток кооперативів та міжнародного кооперативного бізнесу в умовах глобалізації

2.3.1. Унікальність кооперативів та неприбуткова економічна природа кооперативного бізнесу

Кооперативи є важливою складовою національних економік багатьох країн світу, де вони традиційно відносяться до сектору так званої соціальної економіки (social economy).

Узагальнення інформації з офіційних сайтів Міжнародного Кооперативного Альянсу (ICA), Єврокоопу, Міжнародної райффайзенівської спілки (IRU), Європейської асоціації кооперативних банків (ЕАСВ), Всесвітньої ради кредитних спілок (WOCCU), Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO) та інших офіційних джерел [1] дозволило прийти до висновку, що майже мільярд людей на планеті є членами різних видів кооперативів. А враховуючи членів сімей кооператорів – можна припустити, що з діяльністю кооперативних форм господарювання тісно пов'язано майже третина людства.

В Аргентині членами кооперативів є понад 9,3 млн. осіб, що складає 23% економічно активного населення. У Болівії - майже третина населення користується послугами кооперативів. У Бразилії 7,6 млн. осіб є членами майже 7600 кооперативів різних видів. В Канаді чотири із десяти канадців приймають участь принаймні в одному кооперативі. При цьому, в провінції Квебек близько

70%, а у Саскачевані 56% населення є членами кооперативів. У Фінляндії членами кооперативної мережі S-Group є 62% всіх домогосподарств. У Франції 23 млн. осіб або 38% населення є членами одного чи кількох кооперативів. При цьому, 75% французьких сільгоспвиробників приймають участь принаймні в одному кооперативі, а кожний третій - є учасником кооперативного банку. В Німеччині налічується 20 млн. членів кооперативів, а це – кожний четвертий житель. В Японії – кожен третій японець, а серед фермерів – 90% охоплені членством в кооперативах. В Норвегії із 4,8 млн жителів – 2 млн є членами кооперативних організацій. При цьому, багато людей є членами кількох кооперативів різних видів. В Сінгапурі 50% населення (1,6 млн. осіб) є членами кооперативів. В США членами понад 29 тис. кооперативів є кожен четвертий американець. При цьому, слід зазначити, що членами різних видів кооперативів є не тільки фізичні особи, а й створені ними суб'єкти малого та середнього бізнесу.

Кооперативам вдалось зайняти вагоме місце в різних сферах та галузях ринкової економіки. Наприклад, у Бельгії частка кооперативних аптек на ринку складає 19,5 %. На Кіпрі 30 % банківських послуг та 35 % збуту сільгосппродукції здійснюються через кооперативні організації. В Данії споживчі кооперативи охоплюють понад 36 % роздрібною торгівлі. У Фінляндії через кооперативну групу *Pellervo* здійснюється реалізація 74 % всіх м'ясопродуктів, 96 % молочних продуктів, 50% яєць. У Франції кооперативи займають 60 % ринку банківських послуг, 40 % ринку харчової та сільськогосподарської продукції та 25 % роздрібною торгівлі. В Кореї риболовецькі кооперативи займають 71 % ринку. В Кенії кооперативи формують 45 % ВВП країни. Вони займають 70 % ринку кави, 76 % ринку молочних продуктів, 95 % ринку бавовни. В Новій Зеландії кооперативи створюють 22 % ВВП, займають 70 % ринку м'яса та м'ясопродуктів, 95 % ринку молокопродуктів та їх експорту. В Норвегії 130 споживчих кооперативів охоплюють 24 % споживчого ринку, а 71 житловий кооператив – 15 % всього житлового фонду країни. У Великій Британії найбільше туристичне агентство є кооперативом. У США більш ніж 900 сільських кооперативів з електропостачання забезпечують електроенергією понад 42 млн своїх членів у 47 штатах.

Наведені дані свідчать не тільки про популярність кооперативних форм господарювання серед широких верств населення, а й про високу конкурентоспроможність кооперативів в сучасних умовах глобалізованого світу.

Масове поширення кооперативних форм господарювання у світовій економіці викликане особливістю їх соціально-економічною природи, яка випливає з унікальної «кооперативної філософії», що лежить в основі діяльності кооперативів. Ця філософія базується на ідеї покращення життя шляхом кооперування (об'єднання) осіб для взаємодопомоги та створення на цій основі особливих громадсько-господарських організацій економічної самопомоги населення - кооперативів.

Перші кооперативи почали виникати ще у середині XIX століття. В скрутні часи люди почали самоорганізовуватись, об'єднуючись у кооперативи з метою самозабезпечення необхідними товарами та послугами.

Як говорив один із перших ідеологів кооперативного руху, британський кооператор Ч.Говард, «кооперативні товариства це не засіб отримання багатства, а спосіб боротьби з бідністю».

Кооперативи створювались для забезпечення своїх членів необхідними товарами (послугами) за їх собівартістю, чим суттєво відрізнялись від підприємницьких (капіталістичних) товариств, що мали на меті отримання максимального прибутку. Завдяки членству в кооперативних товариствах, об'єднані в них споживачі та дрібні підприємці уникали необхідності користування послугами різноманітних торгівельних та інших посередників за надмірно високими цінами. Люди отримували можливість придбавати через свій кооператив (в якому вони були не тільки клієнтами, а й рівноправними співвласниками) значно дешевші та якісніші товари (послуги), або вигідніше продавати через кооператив продукцію, вироблену у своїх приватних господарствах.

Сьогодні у світі існує велике різноманіття кооперативів, які надають своїм членам широкий спектр послуг. Споживчі кооперативи здійснюють забезпечення своїх членів якісними товарами за низькими цінами. Фінансово-кредитні кооперативи (кредитні спілки, кооперативні банки, страхові кооперативи тощо) забезпечують членів необхідними фінансовими послугами. Медичні кооперативи надають своїм членам медичні послуги, в т. ч. постачання ліків. Збутові кооперативи сприяють сільгоспвиробникам вигідно продати їх продукцію, в т.ч. й на світових ринках. Молочарські кооперативи створюють своїм членам-виробникам молока умови для переробки їх продукції та її вигідну реалізацію, в т. ч. й на світових ринках. Бензинові кооперативи забезпечують своїх членів дешевими паливно-мастильними матеріалами. Енергетичні кооперативи – електроенергією, як правило з нетрадиційних відновлювальних джерел. Туристичні кооперативи пропонують своїм членам доступні туристичні послуги. Прокатні кооперативи надають своїм членам в тимчасове користування необхідне обладнання, прибори, пристрої, інвентар. Житлові кооперативи сприяють забезпеченню своїх членів житлом та житлово-комунальними послугами.

Складно перелічити всі види та різновидності кооперативів, що існують у світі. Вони створюються переважно в тих сферах господарської діяльності, де існує масова потреба людей в певних товарах (послугах) і бажання зекономити кошти, уникаючи послуг різноманітних посередників.

Незважаючи на таке велике розмаїття видів та сфер діяльності кооперативів, всі вони мають однакову соціально-економічну природу. Їх об'єднують спільні ознаки, в основі яких лежать кооперативна філософія та ідеї перших кооператорів.

Ці ознаки знайшли своє відображення у фундаментальних (базових) кооперативних принципах. Вперше вони були сформульовані Міжнародним кооперативним альянсом (МКА) – світовим об'єднанням національних та регіональних організацій кооперативів з понад 100 країн світу, а зараз визнані урядами більшості країн світу, ООН, МОП, ФАО та іншими поважними міжнародними організаціями.

В редакції МКА кооперативні принципи сформульовані таким чином [2]:

– Добровільне та відкрите членство. Кооперативи – добровільні організації, відкриті для всіх людей, здатних користуватися їхніми послугами та готових узяти на себе обов'язки членів без дискримінації за ознакою статі, соціальної, расової, політичної, релігійної приналежності людей.

– Демократичний членський контроль. Кооперативи – це демократичні організації, контрольовані їхніми членами, які беруть активну участь у виробленні політики й прийнятті рішень. Чоловіки й жінки, що працюють як виборні представники, підзвітні членам кооперативу. У первинних кооперативах у всіх членів рівні права при голосуванні (один член – один голос), а кооперативи вищих рівнів також організовані відповідно до демократичних принципів.

– Економічна участь членів. Члени кооперативу роблять рівні внески й контролюють кооперативний капітал на основі демократичних принципів. Принаймні частина цього капіталу звичайно є загальною власністю кооперативу. Члени кооперативу звичайно одержують деяку компенсацію на внесені кошти, що є умовою членства. Члени кооперативу розподіляють отримані доходи на наступні цілі: розвиток свого кооперативу шляхом можливого створення резервів, принаймні частина яких є неподільною; винагорода членів кооперативу відповідно до їх участі у справах кооперативу; підтримка інших сфер діяльності, схвалених членами кооперативу.

– Самостійність і незалежність. Кооперативи – це самостійні організації взаємодопомоги, контрольовані їхніми членами. Якщо вони укладають угоди з іншими організаціями, у тому числі з урядами, або залучають капітал із зовнішніх джерел, вони роблять це на умовах демократичного контролю з боку членів і підтримують свою кооперативну самостійність.

– Виховання, навчання, інформування. Кооперативи забезпечують навчання й підготовку своїх членів, виборних представників, керівників і працівників, щоб ті могли робити ефективний внесок у розвиток своїх кооперативів. Вони інформують широку громадськість – особливо молодь і неформальних лідерів – про характер і користь кооперативів.

– Співробітництво між кооперативами. Кооперативи найбільш ефективно обслуговують своїх членів і зміцнюють кооперативний рух, працюючи на місцевому, національному, регіональному й міжнародному рівнях.

– Турбота про громаду. Кооперативи працюють задля сталого розвитку своїх громад, проводячи політику, схвалену їхніми членами.

Наведені кооперативні принципи сформульовані із практики діяльності різних видів кооперативів багатьох країн світу [3]. Вони є універсальними і носять узагальнюючий характер, тому лише в загальних рисах характеризують особливості кооперативу як унікальної форми господарювання. У зв'язку з цим, для розуміння специфічної природи кооперативів доцільно більш детально зупинитись на реальних проявах вказаних принципів у практиці діяльності кооперативів різних країн.

В більшості країн, кооператив - це відкрите демократичне об'єднання осіб з метою самозабезпечення необхідними послугами, яке здійснює господарську

діяльність на неприбуткових засадах від імені та в інтересах своїх членів, що є його рівноправними власниками-користувачами. В зв'язку з цим, кооперативи в багатьох країнах мають особливий правовий статус неприбуткових (non-profit) організацій, а їх діяльність регулюється не підприємницьким, а спеціальним (кооперативним) законодавством [4].

Унікальність соціально-економічної природи кооперативів визначається комплексом специфічних взаємопов'язаних принципів та механізмів їх практичного функціонування (табл. 2.3.1)

Таблиця 2.3.1

Принципи діяльності кооперативних організацій, що формують їх неприбуткову природу [5]

Економічні принципи	Організаційні принципи	Соціальні принципи
Кооператив функціонує для задоволення спільних економічних потреб членів на неприбуткових засадах (за собівартістю)	Членство в кооперативі є добровільним та особистим (не може передаватись іншим особам і успадковуватись)	Створення системи економічної самопомоги та самозабезпечення на основі взаємодопомоги
Члени кооперативу є одночасно його власниками і користувачами*	Членство в кооперативі є відкритим (потенційна доступність членства)	Соціально однорідне членство в кооперативі на основі спільних економічних та соціальних інтересів
Кооператив надає послуги своїм членам з метою скорочення витрат та/або збільшення доходів їхніх особистих господарств	Демократичне управління та контроль в кооперативі за принципом "один член – один голос", незалежно від суми вкладених коштів	Освітня робота серед членів та працівників, просвіта населення стосовно демократичних принципів кооперативного руху
Справедливе пропорційне фінансування членами кооперативу його діяльності	Прозорість діяльності кооперативу та рівні права членів в користуванні послугами	Альтруїзм членів, який базується на солідарності соціальних груп
Капітал кооперативу формується його членами і складається з дольової (пайової) та неподільної (колективної) частин	Діяльність виборних органів управління та контролю здійснюється на громадських засадах. Оплачується робота лише найманих працівників	Співпраця з іншими кооперативами з метою зміцнення та розвитку кооперативної системи взаємодопомоги
Винагорода вкладеного капіталу (нарахування на паї) обмежується	Члени несуть відповідальність за роботу та розвиток свого кооперативу	Турбота про громаду, до якої відносяться чи з якою пов'язані члени кооперативу

*- законодавство окремих країн дозволяє кооперативам надавати послуги особам, що не є членами, але обсяг такої діяльності, як правило, є обмеженим.

Наведені в таблиці принципи в сукупності характеризують класичний кооператив як форму господарювання, яка відповідає прийнятій у більшості країн світу кооперативній ідеї та філософії кооперативного руху.

В зв'язку з тим, що окремі з наведених принципів відображають мало-відомий в українській економічній науці неприбутковий механізм кооперативної діяльності [6], вони та конкретні механізми діяльності кооперативу потребують більш детального розгляду.

Особливістю справжніх кооперативів (на відміну від «радянської» моделі кооперативу, яка по своїй суті була псевдо-кооперативною) є те, що кооперативи обслуговують потреби переважно (а в окремих країнах – виключно) своїх членів-власників, а не сторонніх осіб і це обслуговування здійснюється на неприбуткових засадах, тобто за собівартістю, без прагнення до максимізації прибутку.

Перш за все, необхідно зазначити, що термін «неприбутковий» не є синонімом слова «збитковий».

Прибуток (чи збиток) – це фінансовий результат перевищення доходів над витратами в процесі здійснення як підприємницької, так і непідприємницької господарської діяльності.

Поняття «неприбуткова діяльність» не означає відсутність прибутку чи отримання збитків в результаті її здійснення. Цей термін означає лиш те, що така економічна категорія як прибуток, не є метою цієї діяльності. Крім цього, прибуток в кооперативних формах господарювання з економічної точки зору має іншу економічну природу, ніж у підприємницьких. Усвідомлюючи нестандартність цього твердження, спробуємо його обґрунтувати детальніше.

Як було зазначено вище, у більшості країн світу члени кооперативу є одночасно їх власниками і клієнтами (користувачами послуг). Тому кооператив, як господарюючий суб'єкт, надає послуги не стороннім особам (клієнтам), а переважно або виключно своїм членам-власникам.

Ця обставина обумовлює прагнення кооперативу до максимального здешевлення організованих ним для своїх членів послуг, а не отримання прибутку від такого надання для подальшого розподілу його між власниками (як це є у суб'єктів підприємницької діяльності). Тому кооперативи й прагнуть надавати послуги за собівартістю. Однак, собівартість неможливо визначити наперед. Тому члени кооперативу, будучи його рівноправними співвласниками, спільно приймають рішення про механізм фінансування діяльності кооперативу.

Джерелами такого фінансування є внески (вступні і пайові) та плата за послуги кооперативу. Розмір цієї плати (цін, розцінок кооперативу) має гарантовано забезпечити покриття витрат кооперативу. Тому кооператив встановлює плату за свої послуги «з запасом» від планової собівартості для недопущення виникнення збитків. Звідси і виникає перевищення доходу над витратами кооперативу, що для будь-якого суб'єкта підприємництва цілком справедливо вважається прибутком. Це перевищення доходів над витратами у кооперативі є не метою діяльності, а наслідком неможливості точного попереднього встановлення плати за послуги на рівні собівартості.

Але не тільки цей аргумент визначає унікальність неприбуткового механізму кооперативної діяльності. Перевищення доходів кооперативу над його витратами взагалі не можна розглядати як прибуток (у традиційному розумінні цього слова) тому, що плата членами-власниками кооперативу за його послуги не може вважатись доходом кооперативу, адже прибуток – це похідна від доходу.

З економічної точки зору доходом є кошти, що отримуються від обслуговування клієнтів, тобто осіб, які не є власниками суб'єкта господарювання. Кошти, що надходять кооперативу від членів-власників у вигляді плати за його послуги за своєю економічною природою є не доходом, а швидше цільовим фінансуванням, що здійснюється власниками.

З цього приводу Конгрес Міжнародного кооперативного альянсу ще у 1969 році рекомендував замінити для кооперативів термін «прибуток» на більш правильний для кооперативної діяльності – «економічний результат».

Ще одним важливим аспектом, що характеризує неприбутковий механізм господарської діяльності кооперативів, є напрями використання (розподілу) отриманого фінансового результату. На відміну від суб'єктів підприємництва, в яких прибуток розподіляється між власниками пропорційно вкладеному капіталу (акціям чи паям), фінансовий результат в кооперативах розподіляється за спільним рішенням членів (при прийнятті якого кожен член має лише 1 голос) за наступними основними напрямками: 1) кооперативні виплати членам; 2) формування резервів кооперативу; 3) розвиток громади, де мешкають члени кооперативу; 4) нарахування дивідендів на паї.

Коротко зупинимось на цих напрямках.

Кооперативні виплати – це унікальний механізм фінансових взаємовідносин між кооперативом і його членами. Ці виплати здійснюються щорічно пропорційно обсягам придбаних у кооперативі товарів (послуг) і фактично є поверненням членам-клієнтам переплачених коштів понад собівартість. Кооперативні виплати є основним елементом неприбуткового механізму кооперативної діяльності, що забезпечує беззбиткову діяльність кооперативу та поєднання приватних та колективних інтересів членів.

Формування резервів (резервного фонду) захищає кооператив від непередбачуваних ризиків і забезпечує його функціонування у довгостроковій перспективі. Сформовані резерви використовуються для покриття збитків, які можуть виникнути в процесі різноманітних несприятливих факторів господарської діяльності, що дозволяє кооперативу пережити «складні часи». Крім цього, накопичені резерви можуть бути використані для розширення діяльності кооперативу з метою кращого обслуговування існуючих та залучення нових членів.

Спрямування коштів на розвиток громади є одним із важливих напрямів використання отриманого фінансового результату («прибутку») для кожного кооперативу. За рахунок цих коштів формуються певні соціальні фонди кооперативу з яких, за спільним рішенням членів, фінансуються різноманітні програми, спрямовані на задоволення колективних потреб членів кооперативу чи територіальної громади де діє кооператив (створення бібліотеки, побудова в селі дитячого майданчика, дороги, водогону тощо), а також на залучення до кооперативу нових членів (освітня, просвітницька діяльність тощо).

Нарахування дивідендів на паї в кооперативах є скоріше виключенням, ніж правилом. Таке нарахування здійснюється переважно в тих випадках, коли є необхідність залучити від членів додатковий пайовий капітал на розширення

діяльності кооперативу. Внесення додаткових паїв не надає членам додаткових голосів при прийнятті рішень на загальних зборах чи будь-яких інших переваг чи привілеїв. Тому кооператив стимулює такий досить дешевий і ефективний механізм фінансування свого розвитку через нарахування дивідендів на паї без надання жодних гарантій щорічної винагороди пайового капіталу. Зрозуміло, що це суттєво відрізняє природу дивідендів на паї в кооперативних та підприємницьких товариствах.

Таким чином, кооперативні форми господарювання у багатьох країнах суттєво відрізняються від форм здійснення підприємницької діяльності (табл. 2.3.2.).

Таблиця 2.3.2

**Найбільш суттєві відмінності кооперативних (неприбуткових)
та підприємницьких (прибуткових) форм господарської діяльності**

Ознаки	Кооперативні форми господарювання	Підприємницькі форми господарювання
Соціальні цілі	Взаємодопомога, самозахист від посередників, соціальні програми для членів та громади	Не встановлюються
Економічні цілі	Забезпечення членів необхідними товарами (послугами) з метою скорочення витрат та/чи збільшення доходів їхніх приватних господарств	Отримання максимального прибутку власниками капіталу від надання послуг клієнтам
Статус	Неприбуткова організація	Суб'єкт підприємн. діяльн.
Правова форма	Кооператив	АТ, ТОВ, ТзПВ, ТзДВ, ПП
Управління	Демократичне. Кожен член має право одного голосу, незалежно від суми його вкладу в кооператив	Управління (кількість голосів) пропорційна частці у капіталі
Власники	Всі члени кооперативу. Кількість не є фіксованою і постійно збільшується за рахунок вступу нових членів (принцип «відкритих дверей»).	Засновники. Кількість фіксується в момент створення та обмежується
Клієнти	Члени-власники кооперативу*	Особи, що не є власниками
Розподіл прибутку	Повертається членам пропорційно користуванню послугами, значна частина спрямовується у резерви та на потреби громади, винагорода капіталу обмежена	Привласнюється власниками пропорційно частці у капіталі
Законодавче регулювання	Кооперативне законодавство	Підприємницьке законодавство

* - законодавство може допускати надання послуг нечленам, але лише у чітко визначених випадках (наприклад, неможливість членів у певний період повністю використати наявні можливості чи ресурси кооперативу). При цьому, обсяг послуг, що можуть надаватись нечленам має бути обмеженим і може оподатковуватись.

За понад 150 років свого розвитку, проста і зрозуміла широким верствам населення кооперативна ідея перетворилась в наймасовіший на планеті соціально-економічний рух. А кооперативи, виникнувши як невеликі організації економічної самопомоги населення, за цей час перетворились у конкурентоспроможні господарські структури, створивши вагомий кооперативний сектор в національних економіках багатьох країн світу. На національному та регіональному рівні вони об'єднались в потужні кооперативні системи, які дозволяли кооперативам успішно конкурувати в жорстких умовах глобалізації. Детальний аналіз таких систем не є предметом даного дослідження. Це питання висвітлено в інших роботах авторів [7-11].

З цього приводу лише варто відзначити, що дво-рівневі кооперативні системи створюються шляхом об'єднання кооперативів низового, місцевого рівня (що діють у селах і малих містечках) у кооператив національного рівня з метою посилення їх ринкових позицій за рахунок ефекту масштабу (спільні закупівлі та/чи збут оптовими партіями, переробка, експортно-імпортна діяльність на віддалених ринках, спільний маркетинг тощо).

При цьому, низові кооперативи не втрачають своєї господарської самостійності, автономно ведуть свою діяльність в інтересах своїх членів на своїх територіях і є співвласниками кооперативу національного рівня, головним завданням якого є сприяння веденню бізнесу своїм низовим членам-кооперативам.

Таким чином, кооперативи національного рівня дають можливість дрібним місцевим кооперативам отримувати переваги великої компанії. Фактично, така система представляє собою вискоефективний «перевернутий холдинг», який контролюється не зверху, а знизу і базується на ідеї кооперативної взаємодопомоги. Участь у такій кооперативній системі забезпечує навіть найдрібнішим кооперативам високу конкурентоспроможність в жорстких ринкових умовах.

Три-рівнева кооперативна система за своїми функціями, механізмами діяльності та управління подібна до дво-рівневої з тією лише різницею, що між низовим і національним рівнем існує проміжний (регіональний) рівень кооперативів. У три-рівневій кооперативній системі місцеві кооперативи (що діють на рівні сіл та містечок) створюють для покращення конкурентних позицій регіональний кооператив (в межах певної території, наприклад, такої, як область), а регіональні кооперативи, у свою чергу, створюють загально-національний кооператив для ще більшого зміцнення конкурентних ринкових позицій за рахунок збільшення ефекту масштабу.

Дво- і трирівневі національні системи кооперативних банків відображені на рисунках 2.3.1 і 2.3.2.

Слід зазначити, що дво-рівневі кооперативні системи зустрічаються, як правило, у невеликих країнах (Австрія, Нідерланди тощо), а три-рівневі властиві переважно великим за територією країнам, або тим, що мають федеративний чи конфедеративний устрій (Франція, Німеччина, США, Канада).

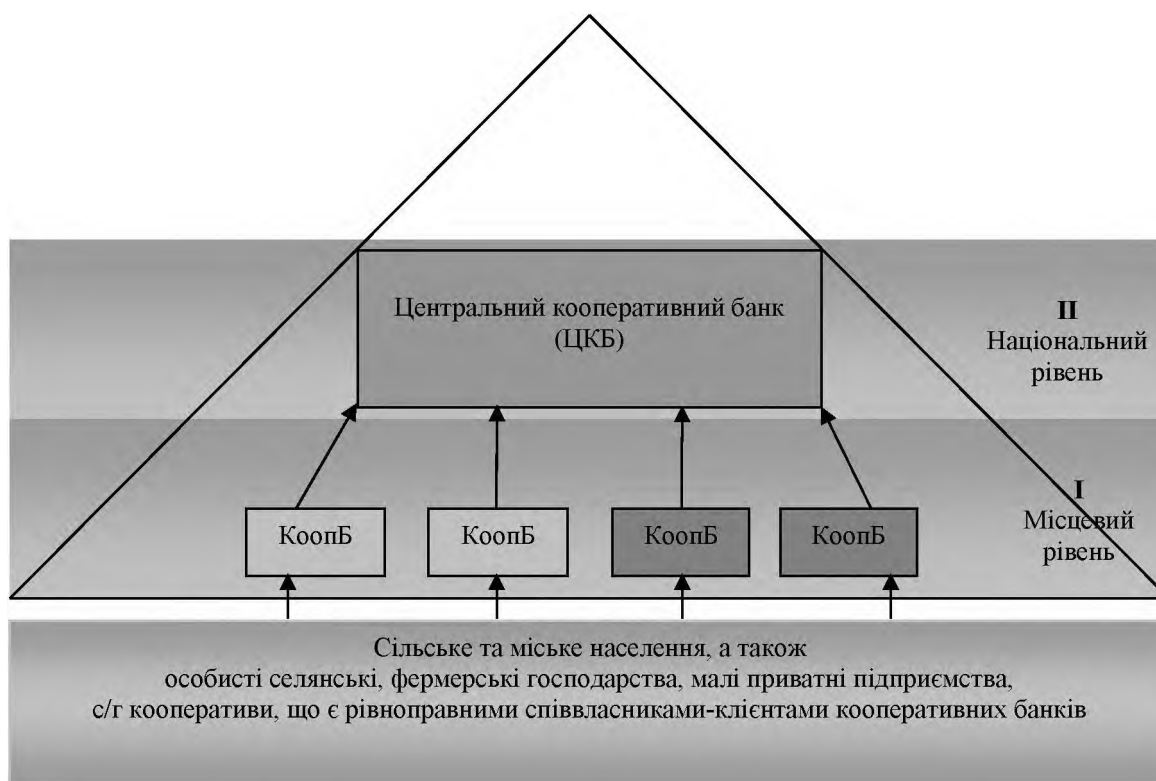

Рис. 2.3.1. Дворівнева національна система кооперативних банків

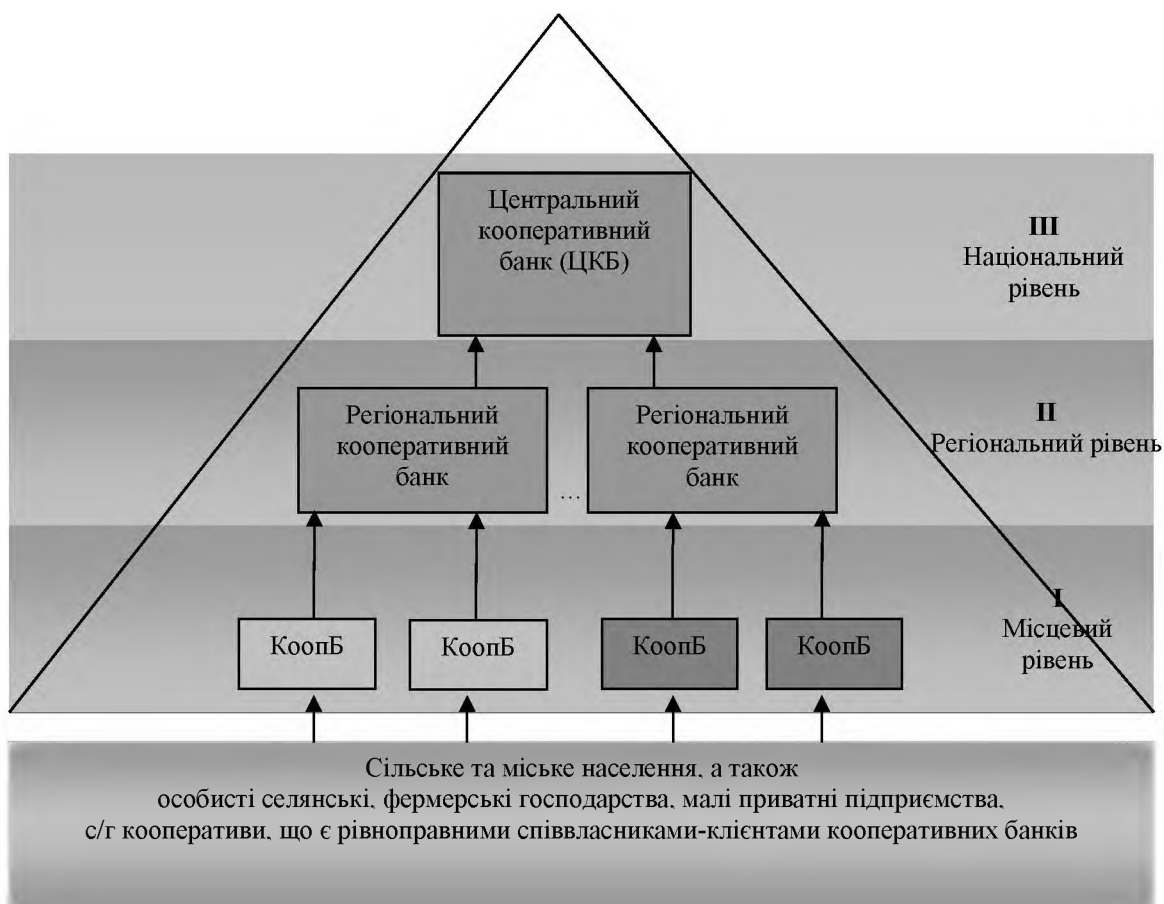

Рис. 2.3.2. Три-рівнева національна система кооперативних банків

Не можна однозначно стверджувати яка із зазначених моделей є більш ефективною. Такі системи формувались історично на основі потреб низових кооперативів, національних особливостей та існуючого законодавства і обидві моделі доказали свою ефективність.

2.3.2. Сільськогосподарські кооперативи в умовах глобалізації

Глобалізація створила досить жорсткі умови конкурентної боротьби кооперативів із приватним бізнесом. І саме співпраця між кооперативами і об'єднання їх в кооперативні системи дозволили багатьом дрібним кооперативам в різних країнах вижити і максимально ефективно забезпечувати потреби своїх членів в умовах глобалізації.

В цих складних конкурентних умовах кооперативи почали шукати нові, нетрадиційні шляхи для свого розвитку. В окремих випадках такі експерименти не були вдалимими і закінчувались відходом від кооперативних принципів та переродженням кооперативів у приватні сервісні структури. Але у більшості випадків, кооперативам вдалось адаптуватись до нових умов, викликаних глобалізацією і знайти ефективні механізми свого функціонування в глобальному світі.

Так, досить показовим є приклад адаптації до умов глобалізації сільськогосподарських кооперативів, які змушені були вийти за свої національні рамки, поширити свою діяльність на інші країни і перетворитись у транснаціональні кооперативи.

Наприклад, молочарський кооператив Arla Foods, що був створений у 2000 році шляхом злиття кооперативів MD Foods з Данії та Arla з Швеції, коріння яких сягають 1880-х років [12], на сьогодні є найбільшим транснаціональним сільськогосподарським кооперативом Європи. Після злиття з Hansa Milch, Milch-Union Hocheifel (Німеччина), Milk Link (Великобританія) та Walhorn (Бельгія) – Arla Foods наразі має членів у Данії, Швеції, Німеччині, Бельгії та Великобританії, а також у Люксембурзі та Нідерландах [13].

Можливість інтернаціоналізувати свою діяльність виникла на порядку денному кооперативів досить давно. Найпопулярнішим способом виходу на зарубіжні ринки традиційно був експорт, в той час як здійснення прямих зарубіжних інвестицій не мало широкої підтримки через відносно більшу ризикованість, адже кооперативи тяжіють до консервативного підходу у веденні справ.

В свою чергу, практика запрошення фермерів з інших країн приєднуватись і набувати членства – взагалі була сприйнята дуже неоднозначно: ускладнені відносини між зарубіжними членами кооперативу і його менеджментом, мовні, культурні відмінності, різні підходи до ведення фермерського господарства роблять співпрацю в межах кооперативу значно складнішою. Тим не менш, деякі кооперативи в Європі взяли курс на транснаціоналізацію.

Глобалізаційні процеси у світовій економіці підштовхнули сільськогосподарські кооперативи до співпраці на міжнародному рівні, в першу чергу – задля досягнення економії за рахунок масштабів діяльності, можливості мати

банкінгу. Проте цей вид банківського бізнесу суттєво відрізняється від звичного для них. Інвестиційний банкінг є занадто віддаленим від філософії кооперативних банків, орієнтованих не стільки на прибуток, скільки на клієнта, як найвищу цінність.

Таким чином, консервативна політика кооперативних банків, що передбачає мінімізацію ризиків і помірну дохідність – складно адаптується до сфери фінансування корпоративних інвестицій.

Деякі кооперативні банки віддали перевагу міжнародній нішовій стратегії, тобто розширюють свою міжнародну присутність у певних географічних чи виробничих секторах, де вони мають порівняльні переваги. Наприклад, Рабобанк прагне стати провідним міжнародним банком для харчової і агропромислової сфер [30].

Спроби розповсюдити кооперативну модель банківського бізнесу до країн Азії та Африки до недавнього часу були мало поширеними. Однак, ситуація змінилася, відколи зріс попит на мікрофінансування у цих країнах. Так, наприклад, французька кооперативна банківська група *Crédit Agricole* заснувала *Grameen Crédit Agricole Fund*, призначений для інвестування в компанії соціально-орієнтованого бізнесу, в першу чергу в країнах, що розвиваються. Відповідно до підходу, запропонованого професором Юнусом, соціально-орієнтовані підприємства – це компанії, які виробляють товари та послуги, доступні для найбідніших верств населення. [37] В якості іншого прикладу можна навести ініціативи Рабобанку щодо допомоги урядам країн та місцевим громадам у створенні кооперативних банків для фінансування сільськогосподарських та обслуговуючих кооперативів. [30]

Таким чином, сучасні кооперативні банки роблять суттєвий внесок у розвиток мікрофінансування сільських мешканців у багатьох країнах світу. В цьому плані, деякі кооперативні банки повернулися до своєї первинної природи і суті, адже причини створення перших кооперативних банків у XIX столітті були дуже подібними до сучасних ініціатив мікрофінансування: дати людям інструмент для колективної самопомоги. А це є надзвичайно важливим завданням в умовах розвитку глобалізаційних процесів у світовій економіці.

Список використаних джерел:

1. Гончаренко В. В. Кооперативні принципи як основа успішного розвитку національних кооперативних систем. Управління розвитком соціально-економічних систем у новій економіці : монографія [Електронний ресурс] / [кол. авт.] ; за заг. ред. Л. М. Шимановської-Діанич. – Полтава : ПУЕТ, 2015. – С. 31-32. – Режим доступу : <http://dspace.uccu.org.ua/handle/123456789/3981>.
2. Офіційний сайт Міжнародного кооперативного альянсу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ica.coop/members/member-stats.html
3. Гончаренко В. В. Міжнародні принципи діяльності кредитних кооперативних організацій [Електронний ресурс] / В. В. Гончаренко, О. Л. Климко, А. А. Пожар // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі : Серія «Економічні науки». – Донецьк, 2010. – № 4 (48). – С. 203–234. – Режим доступу : <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/5193/1/2010-Gonch-Pozhar-Klimko-3.pdf>.

4. Гончаренко В. В. Міжнародні кооперативні принципи і розвиток псевдокредитних спілок в Україні [Електронний ресурс] / В. В. Гончаренко. – 2016. – Режим доступу : <http://194.44.39.210/bitstream/123456789/5199/1/goncharenko.htm.pdf>
5. Гончаренко В. В. Міжнародні кооперативні принципи та унікальність кооперативів як форми господарювання [Електронний ресурс] / В. В. Гончаренко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Вип.3. – 2011. – С. 330–338. – Режим доступу : <http://dspace.uccu.org.ua/bitstream/123456789/3302/1/2011-Gonch-1.pdf>
6. Блок Р. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи: практ. посіб. [Електронний ресурс] / Р. Блок, В. В. Гончаренко та ін. – К.: Урожай, 2001. – Режим доступу : <http://194.44.39.210/bitstream/123456789/5205/1/2001-Gonch-10.pdf>.
7. Гончаренко В. В. Кредитна кооперація. Форми економічної самопомоги сільського і міського населення у світі та в Україні [Електронний ресурс] / В. В. Гончаренко. – К. : Глобус, 1998. – 330 с. – Режим доступу : <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/5099>
8. Гончаренко В. В. Теоретико-методологічні підходи до відродження національного кооперативного руху [Електронний ресурс] / В. В. Гончаренко // Вісник Полтавського державного сільськогосподарського інституту. – 2001. – № 5–6. – С. 10–15. – Режим доступу : <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/610/1/2001-Гонч-1.pdf>
9. Пожар А. А. Кредитно-кооперативний сектор економіки європейських країн : монографія [Електронний ресурс] / А. А. Пожар. – Полтава : РВЦ ПУЕТ, 2013. – 278 с. – Режим доступу : <http://cuedu.org.ua/ru/BIBLIOTEKA/Publikatsiyi-prokreditni-spilki-vchenih-Poltavskogo-universitetu-ekonomiki-i-torgivli---PUET---161>
10. Клименко В. І. Створення саморегульованої організації кредитних спілок як передумова ефективного розвитку національної системи кредитної кооперації / В. І. Клименко // Науковий журнал «Молодий вчений». – 2015. – № 4 (19). – Ч. 1. – С. 71–4. – Режим доступу : <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/3810>
11. Клименко В. І. Саморегульована організація кредитних спілок як запорука ефективного розвитку кредитно-кооперативного сектора національної економіки / В. І. Клименко // Науковий журнал «Бізнес інформ». – 2016. – №1. – С. 277–282. – Режим доступу : <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/3636>
12. Our heritage [Electronic resource]. – Way of access : <https://www.arla.com/company/unsere-unternehmen/history>.
13. Arla Foods [Electronic resource]. – Way of access : https://en.wikipedia.org/wiki/Arla_Foods.
14. Bijman J. Support for Farmers' Cooperatives, Case Study Report, Fruit and Vegetables Cooperatives in the Netherlands and Belgium [Electronic resource] / J. Bijman, C. Gijssels. – 2012. – Way of access : https://lirias.kuleuven.be/bitstream/123456789/399158/1/fruit-vegetables-coop-netherlands-belgium_en.pdf.
15. Zaalmink, W. & D. Lakner, Support for Farmers' Cooperatives; Case Study Report. The Role of Dutch Transnational Cooperatives in Cooperative Development, Wageningen: Wageningen UR, 2012.
16. M. Filippi, "Support for Farmers' Cooperatives", Country Report France, Wageningen, Wageningen UR 2012.

17. M. Filippi, O. Frey & A. Torre, "The Modalities of Territorial Embeddedness of French Cooperative Groups", in A. Torre & J.B. Traversac (eds.), *Territorial Governance, Rural Areas and Agrofood Systems*, Springer Book 2011, pp. 43-65.
18. Гончаренко В.В. Становлення світової системи кредитної кооперації: теорія, методологія, практика: дис. д-ра екон. наук: Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2002. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=2rqzaOEAAAAAJ&view_op=list_works.
19. Key statistics on cooperative banks as on 31–12–2004 [Electronic resource]. – Way of access : http://v3.globalcube.net/clients/eachb/content/medias/key_figures/2004_key_statistics_cooperative_indicators.pdf.
20. Key statistics on cooperative banks as on 31–12–2010 [Electronic resource]. – Way of access : http://v3.globalcube.net/clients/eachb/content/medias/key_figures/2010_key_statistics_financial_indicators.pdf.
21. Key statistics on cooperative banks as on 31–12–2016 [Electronic resource]. – Way of access : http://v3.globalcube.net/clients/eachb/content/medias/key_figures/final_eacb-tias_2016_key_statistics.pdf.
22. From savings bank to Swedbank [Electronic resource]. – Way of access : <http://www.swedbank.com/about-swedbank/our-history/swedbank-and-the-savings-banks/index.htm>.
23. About Ekobanken [Electronic resource]. – Way of access : <http://www.ekobanken.se/?id=2976>.
24. The European banking sector and the co-operative banks [Electronic resource]. – Way of access : http://overons.rabobank.com/content/images/Overview%20European%20Co-operative%20banking%20sector_tcm64-79426.pdf.
25. Пожар А.А. Міжнародний кооперативний рух : генезис та тенденції сучасного розвитку : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 16-17 лютого 2012 р. - Полтава: ПУЕТ, 2012. - С. 215-219 [Електронний ресурс]: Артем Анатолійович Пожар . – 2012. – Режим доступу: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/1265/1/3.pdf>.
26. Пожар А. А. Кредитно-кооперативний сектор економіки європейських країн : Монографія [Електронний ресурс] / А. А. Пожар. – Полтава : РВЦ ПУЕТ, 2013. – С. 74-75. – Режим доступу: <http://cuedu.org.ua/ru/BIBLIOTEKA/Publikatsiyi-pro-kreditni-spilki-vchenih-Poltavskogo-universitetu-ekonomiki-i-torgivli---PUET---161>.
27. Missions & Statutes of EACB [Electronic resource]. – Way of access : <http://www.eacb.coop/en/about/mission-statement-and-statutes.html>.
28. Unico Banking Group [Electronic resource]. – Way of access : https://en.wikipedia.org/wiki/Unico_Banking_Group.
29. Unico Banking Group to stabilise European interbank funding market [Electronic resource]. – Way of access : <https://www.pohjola.fi/pohjola/media/unico-banking-group-to-stabilise-european-interbank-funding-market?cid=390942034>.
30. Co-operative banks in the new financial system [Electronic resource]. – Way of access : https://economics.rabobank.com/PageFiles/629/cooperatiestudie-200910_tcm64-94102.pdf.
31. Raiffeisen Bank International at a glance [Electronic resource]. – Way of access : <https://www.raiffeisen.hu/web/english/raiffeisen-group/raiffeisen-bank-international>.
32. Investigating Diversity In The Banking Sector In Europe / Key Developments, Performance And Role Of Cooperative Banks / Rym Ayadi, David T. Llewellyn, Reinhard

H. Schmidt, Emrah Arbak, Willem Pieter De Groen / Centre For European Policy Studies, Brussels / 2010, ISBN 978-94-6138-042-5 / 57-66 p.

33. Пожар А. А. Особливості розвитку кооперативних банків Європи [Електронний ресурс] / А. А. Пожар, В. І. Клименко // Бізнес та умови його розвитку : національний та міжнародний дискурси : матер. четвертої міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 15-17 травня 2013 р. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2013. – С. 114–116. – Режим доступу : http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/3002/1/%D0%9A_%D0%9F_%D0%94_2013.pdf.

34. Volksbank Gruppe [Electronic resource]. – Way of access : http://www.de.wikipedia.org/wiki/Österreichische_Volksbank_AG.

35. Official website Rabobank Group [Electronic resource]. – Way of access : http://www.rabobank.com/content/about_us/history.

36. Rabobank [Electronic resource]. – Way of access : <http://en.wikipedia.org/wiki/Rabobank>.

37. Grameen Crédit Agricole Fund : A Lever For Development [Electronic resource]. – Way of access : <http://gca-fund.com/home.php>.

2.4. Глобальна водогосподарська проблема та її вплив на процеси регіоналізації

«Води на всіх не вистачить» - так можна резюмувати підсумки першого Азіатсько-Тихоокеанського саміту води, який відбувся в 2007 р. в японському місті Бетту. Головною подією заходу став виступ голови ООН Пан Гі Муна, який заявив, що світ стоїть на порозі «водних війн» [1].

В умовах глобалізації, різкого зростання чисельності населення та розвитку національних економік кран світу, включаючи й ті що розвиваються, загострилася проблема з використанням природно-ресурсного потенціалу (ПРП) людства. Особливо це відчутно з станом та використанням водно-ресурсної складової ПРП. Не дивлячись на заходи світового співтовариства виникла й набирає сили глобальна водогосподарська проблема, основною ознакою якої є дефіцит водних ресурсів, який на думку експертів ВЕФ є одним з найважливіших викликів людству на даному етапі його існування. Водний фактор стає стримуючим чинником розвитку національних економік багатьох країн і цілих регіонів світу. Дана ситуація зумовлюється рядом причин – географічних, економічних, демографічних, політичних, антропогенних.

Неабияке значення у створенні водогосподарських проблем має наявність у різних частинах світу значної кількості транскордонних річкових систем. Через це виникають міждержавні суперечки з використання обсягів поверх-

Голіков Артур Павлович
Гончаренко Владислав Васильович
Гончаренко Наталія Іванівна
Довгаль Георгій Володимирович
Довгаль Олена Андріївна
Казакова Надія Артурівна
Клименко Віта Іванівна
Макарчук Катерина Олексіївна
Марченко Іван Сергійович
Матюшенко Ігор Юрійович
Непрядка Наталія Василівна
Панкова Юлія Миколаївна
Пересадько Вілена Анатоліївна
Пожар Артем Анатолійович
Позднякова Анна Михайлівна
Рєзніков Валерій Володимирович

Святуха Ірина Анатоліївна
Сердюк Ганна Валеріївна
Сідоров Вадим Ігорович
Таран Антон Юрійович
Фірсанова Віолетта Олегівна
Фоміна Єлізавета Василівна
Ханова Олена В'ячеславівна
Циганов Сергій Андрійович
Циганова Надія Вікторівна
Чавалах Олена Ігорівна
Черномаз Павло Олексійович
Шамраєва Валентина Михайлівна
Шкабарін Георгій Геннадійович
Шляхова Яна Вячеславівна
Шуба Марина Володимирівна
Шуба Олена Артурівна
Якубовський Сергій Олексійович

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ ЯК ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Колективна монографія

За редакцією О. А. Довгаль, Н. А. Казакової

Коректори *Ю. В. Леонтієва, О. В. Анцибора*

Комп'ютерне верстання *Н. Є. Пруднік*

Макет обкладинки *М. В. Правик*

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк 33,6. Наклад 300 пр. Зам. № 24/18.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.09

Надруковано з готових оригінал-макетів у ФО-П Тітов Є. В.
61057, м. Харків, Харківська набережна, 9, кв. 23.

Свідоцтво про реєстрацію ВОО № 951823 від 18.01.1999 р.